

Új utak keresése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban

Éveken, évtizedeken keresztül rossz sajtója volt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak: a szakmai értékelés hierarchiájában valahogy alulra került. Nehezen vagy talán nagyon is könnyen megfogalmazható, hogy miért. Vona-kodva vállalta Sallai „forradalmát”, közművelődési könyvtári modelljét, amelyet aztán makacsul, keményen, talán idején túl is védelmez, hiszen egyszer kitűnőnek bizonyult. Ez a tiszteletre méltó következetesség persze egyre inkább ellehetetlenült az FSZEK fiókkönyvtárai túlnyomó többségének kritikán aluli rossz elhelyezése, alacsony – országos viszonylatban alacsony – beszerzési kerete következtében. Tovább nehezítette a helyzetet az, hogy – a fővárosban működve – az országban egyedi könyvtári környezetben dolgoztak. Ezek a kedvezőtlen vonások azután a 70-es évek erőfeszítéseinek nyomán halványulni kezdtek, az FSZEK lassan, de biztosan illeszkedett az országos közművelődési könyvtári rendszerhez, hátrányai–előnyei jó részének megtartásával

egyre inkább kezdett hasonlítani ahhoz a könyvtári rendszerhez és modelljéhez, amely országszerte kialakult. Látványos jele volt ennek a D, C, B és A típusú kölcsönzőhelyek, fiókok, könyvtárak és főkönyvtárak kijelölése, ha a szakmai irányelvekhez képest némiképp módosított kritériumokkal is. Nos, most újra *más* kezd lenni az FSZEK hálózata. – (A központi könyvtárról ezúttal nincs szó, az – magyarázatra nem szoruló okokból – mindig is más volt és lesz.) Ennek a változásnak – akár jó, akár rossz – kevésbé van sajtója, nyilvánossága, mint volt a régi helyzetnek, a szakmán belüli visszhang ennek ellenére mégis erős, szinte kiáltó. Miről is van szó?

Elszórt kezdemények és okaik

A szabadpolcos szisztéma bevezetése, általános elterjedése a közművelődési könyvtárak igazi forradalma volt. Nagyon hamar új és újabb kérdések merültek fel: nem olyanok, amelyek a rendszer létjogosultságát kérdőjelezték volna meg, hanem lényegéből következők, például az új beszerzések bemutatása, közművelődési különgyűjtemények szervezése, szakrészlegek kialakítása, az állománykinálat módszerei. Az elméleti és gyakorlati lehetőségek szinte végtelenek, elképzelhetőnek tűnik az állomány feltárást szolgáló szakrendszerrel és a katalógusokkal szinte-szinte egészen szakító felállításmódok kialakítása is. Mindez könyvtártani kísérletezés is lehetett volna, próba-szerencse alapon. De nem ez volt. Sőt elsősorban nem ez. Az új könyvek kiemelésére azért volt szükség, mert másként, más célból, más igényekkel keresték az újdonságokat, mint a standard állományt. Az ETO megbontására azért volt szükség, mert – csak egy-két példa – az irodalmárok együtt szerették-szeretik kapni a primer (szépirodalmi) és szekunder (szakiro-

dalmi) anyagot, a különgyűjtemények formális vagy tartalmi jegyek szerint alakultak (másként tárolandó a metszetgyűjtemény vagy a hangzó anyag, illetve egy helyen kell fellelhetőnek lennie az egész helyismereti gyűjteménynek) stb. Ha már ily módon – mintegy suba alatt – különböző gyakorlati, igényre tekintő szempontok vezérlését követve megbonthatóvá vált egy stabil, egységes és végtelenül következetes rendszer, sőt szükségessé vált meg is bontani, akkor mi akadály lehetne valamivel több szempont érvényesülését „legalizálni”. Emellett pedig nyomós érvek szólnak. Mindenekelőtt az olvasók sajátos és egyre sajátosabb, már igen-igen régóta megfigyelhető igényei, kívánalmi, „bolondériái”, olvasmány- és információkeresési és választási szokásai. Mintha mindezeket korábban vette volna észre, s vonta volna le belőle a megfelelő gyakorlati következtetéseket a külföldi könyvtártani szakirodalom és könyvtári gyakorlat.

Az olvasók nagy része – melyik könyvtáros ne tudná – általában szerelmes, szexi, háborús, izgalmas stb. könyvekért ostromolja a könyvtárost, aki – persze – egy vagy két tucatnyi ilyen könyvet ismer szerző és cím szerint. Nem, nem az olvasó volt az, aki – anélkül, hogy végignézte volna a szabadpolc kínálatát – inkább a még vissza nem osztott, „kocsin” lévő könyvek közt kezdett el turkálni. Maga a könyvtáros cselekedte ezt, igaz szemérmesen: azt adta, amiről tudott, amiről most mondtak friss véleményt, ami még ott volt a közelében.

Lassan-lassan kialakult egy fölötté tökéletlenül működő „másik rendszer” a szabadpolc ETO-ja és szerzői betűrendje mellett, még inkább alatt. Ez a rendszer nem volt kodifikálva, nem volt reklámozva, láthatatlanul, de szívesen irányított olvasót és könyvtárost. Kisebbség-nagyobb erővel irányította a beszerzést: ilyen és ilyen könyveket kérnek-keresnek az olvasók, az olvasók többsége, tehát hiába az *Új Könyvek* ajánlásai, jelzetei, recenziói, kitűnő, szaktudományos alapozottságú értékelései, ezeket kell, ezeket kell inkább beszerezni. Irányította az elhelyezést: ezeket és ezeket a műveket forgatják igazán, ezeket kell valahogy az olvasó keze ügyébe állítani (lapozgató övezetben, kiállítva, ajánló polcon, kérdés-felelet részlegekkel stb.); irányította a könyvtáros ajánló munkáját stb. Mindezt azonban megfogalmazatlansága, félig-meddig törvényen kívülsége miatt csak nagyon kicsi hatásokkal tehette. Ennek következtében a könyvtári állományok és módszerek, valamint az olvasói igények

divergenciája egyre nőtt. Márpedig, ha van egy ilyen irányító-organizáló rendszer, amely a dolgok logikájánál fogva, szükségszerűen keletkezett, akkor jobb szembenézni vele, nyíltan elvetni vagy vállalni, működését irányítani, mederbe szorítani, és hatását érvényesülni hagyni. Ez lenne tehát az egyik ok, amely az itt-ott jelentkező kezdeményezések mögött áll. (Ezt mutatják a külföldi és hazai olvasásvizsgálatok, erre utalnak a hazai, mások mellett az FSZEK kezdeményezései. Lásd *Maruszki József* cikkét a *Könyvtáros* 1986. évi 5. számában.)

De ez csak az egyik ok. A másik, sokkal kevésbé megragadható, megfogalmazható ok az olvasók és a közművelődési könyvtárak között egyre növekvő távolság volt. Nem érdekes statisztikai adatokat, adatsorokat felsorakoztatni, közismert tényekről van szó. Arról, hogy „beállt” az olvasók, használók száma, stagnált, nem kevés esetben csökkent is a késő hetvenes, kora nyolcvanas években. Külföldi, elsősorban amerikai, nyugatnémet és angol példák kettős tanulsággal szolgáltak: egyrészt vigasztalóval, másrészt nyugtalanítóval. A vigasztaló szöveg ilyenféleképpen hangzott: sehol a (fejlett) világon nem végtelen a könyvtárba becsalogathatók száma. Ha elértünk bizonyos szintet, az hosszú időre érvényes marad. (Persze ez a szint Svédországban például a lakosság 60 százalékát jelenti.) Adott társadalomban, adott időszakban (korszakban) ennyien olvasnak és nem többen. Ez tény – mondhatnánk –, amelyen nem kell keseregni, hanem együtt kell élni vele. A másik, a nyugtalanító szöveg azt mondta: egy bizonyos könyvtári rendszer, egy bizonyos szolgáltatástípus csak egy bizonyos mennyiségű olvasóhoz, használóhoz szól. Ha többet akarunk, ha másokra is ki akarjuk terjeszteni a művelődés könyvtári intézményrendszerének hatását, akkor magát az intézményt, a szolgáltatások típusait kell megváltoztatnunk, mindenekelőtt bővítenünk. Egy meghatározott típusú könyvtárnak lehet, hogy nincsenek már „tartalékai”, a könyvtárnak azonban még bőségesen lehetnek.

E gondolatmenethez adnak ösztönzést és módszereket mind az állományfelállítás új módszereiről szóló külföldi tanulmányok (számuk légió), mind a külföldi könyvtári gyakorlat példái. (*Kiss Jenő, Kellner Béla, Katsányi Sándor* beszámolója a *Könyvtáros* 1987/4., 5., 6. és a *Könyvtári Figyelő* 1987/1. számában csak a jégüveg csúcsait mutatják, hasonló beszámó-

lökkal szinte mindenki szolgál(hat), aki alaposabban szétnézett mások háza táján.)

Adva volt tehát a szorítás (olvasói igények, az olvasók számának csökkenése-stagnálása, egy bevett, de nem „törvényesített” gyakorlat stb.), és adott volt nem kevés külföldi gyakorlati és elméleti példa (olvasói igények alapján tagozódó, magukat artikuláló könyvtárak és könyvtári szolgáltatások, az állomány prezentálásának új módjai, az igények szélesebb skálájának megfelelő kínálat stb.). Létrejöttek hát, mert ilyen helyzetben lehetetlen lett volna nem létrejönniük, az „elszórt kezdemények” az FSZEK hálózatán belül is: a IX. kerületi főkönyvtáré (lásd Maruszkai József hivatkozott cikkét), a VIII. kerületi főkönyvtáré, a XIII. kerületi, Mosoly utcai fiókkönyvtáré stb. E kezdemények, kivált a legkövetkezetesebb, leginkább úttörő IX. kerületé most nem kapnak külön méltatást. Tény, hogy létrehozták a „kétfedeles” (egy hagyományos elrendezésű részből és egy tematikusan felállított részből álló) közművelődési könyvtárat, megteremtették a hagyományos könyvtármodell mellett, azzal összefüggésben a „családi” vagy „szabadidős” (sok más névvel is nevezhető) könyvtár alternatív modelljét. Azt, amelyre első helyen az jellemző, hogy állományának prezentálását az olvasói érdeklődéshez igyekeznek igazítani, hogy szakít a megszokott felállítási szisztémákkal: együtt helyezi el – logikai vagy ábécérend nélkül, kedves, családirias „rendetlenségben” – a szép- és szakirodalmi munkákat, egyetlen rendezővel a tematikus csoportosítás, ahol a tematikát az olvasók által leginkább keresett művek csoportjai, az olvasói igények által „kreált” kategóriák határozzák meg.

Szót természetesen e kezdeményezések is érdemelnek, tanulságosak, érdekesek, ám a nagy változásnak, az FSZEK hálózat nagy kiterjedetűnek csak kezdetét jelentik. Cikkünk igazi témája, azaz a hálózat egésze átalakulásának kezdete akkortól datálható, amikor már nem egyes könyvtárakban került sor kisebb-nagyobb változtatásokra, hanem amikor a könyvtári ellátás alapelvevé vált az új típusú közművelődési könyvtár modellje, amikor megteremtődött a családi (teljes állományát tematikusan elrendező) és a többfedeles könyvtárak „frontvonala” és „hátszögé”, amikortól a családi és kétfedeles könyvtárak, valamint a működésüket támogató központi szolgáltatások egységes rendszerbe kezdtek szerveződni. (Ez persze nem zárja ki, hogy továbbra is éljen a hálózatban a közművelődési

könyvtár tradicionális típusa, különösen azokban a körzetekben, amelyekben ez a típus jobban megfelel az olvasói szükségleteknek.) E folyamat nyitóaktusa az FSZEK-ben megalakult „reformbizottság” tervtanulmányának elkészítése volt, amelyet az FSZEK érintett munkatársai, vezetői és vezetettjei több menetben, alaposan és sokszor bizony fölöttébb keményen megvitattak különböző fórumokon és alkalmakkor.

A hálózat fejlesztésének irányai

A tervtanulmány abból indul ki – divatos és hasznos kiindulás napjainkban –, hogy felesen sok pénz, idő, energia megy el arra, hogy soha el nem jövendő olvasók számára szakmailag tökéletes, többszörös visszakereshetőséggel bíró, a világmindenség minden érvényes értékét extenzíve és intenzíve tartalmazó állományok alakuljanak a legkisebb FSZEK fiókotól a legnagyobbakig minden könyvtárban. Bírálja, megkérdőjelezi e tanulmány a könyvtári autarkiát, majd felvázolja a megoldás egy ma lehetséges és kívánatos útját. Ez az út – röviden, vázlatosan – a következő: háromféle könyvtárt érdemes megkülönböztetni az FSZEK hálózatán belül. Elsőként azokat, amelyek kicsinyek (100–250 négyzetméter közöttiek), amelyek már csak méreteiknél fogva sem alkalmasak arra, hogy afféle „mini” megyei könyvtárként, tudományos teljességű közművelődési könyvtárakként funkcionálhassanak. Ha e könyvtárak – mint eddig tették – kicsiben, arányosan a nagyokat utánozzák, részint illúziókat keltenek (például azt sugallják olvasóiknak, hogy a náluk megtalálható, mondjuk filozófiai munkák a magyar nyelvű filozófiai irodalom reprezentatív metszetét képviselik), részint hatalmas akadályokat állítanak az olvasó útjába: nem használt, soha kézbe nem vett anyagokat őrizve elfedik, lefedik azokat a munkákat, amelyeket az ilyen kicsiny könyvtárak látogatói, akik többnyire böngészve választanak, s csak ritkán keresnek szerző (legfeljebb a „sikerszerzők”) szerint, igazán szeretnének. A megoldás kézenfekvő, egyszerű és logikus: ezeknek a könyvtáraknak olvasnivalót kell kínálniuk. Nem a tudóst szolgálják, aki bibliográfiai teljességgel kívánja témája szakirodalmát; nem a kutatót, akinek a legfrissebb, legjobb irodalom kell valamiről; nem az egyetemistát vagy középiskolást, rend-

szeres önképzőt, aki adott szerzők adott műveit kívánja rendre végigtanulmányozni; nem a művelt (esetleg sznob, netán elit) olvasót, aki egy bizonyos műre vágyik, mert hallott, olvasott róla és meg kíván vele ismerkedni; nem az adott, konkrét céllal a könyvtárba menőt, aki valamihez keres valamit, hanem azt, és csak azt, aki *valami olvasnivalót* keres. Valamit, amit érdemes este az ágyban, elalvás előtt kézbe venni, amit magával visz a villamosra; amivel eltölti az időt napozás közben, ami bétűhességét csillapítja stb. Valami olvasnivalóra, tehát nem kutatási segédletre, információtárra, tananyagra, kötelező olvasmányra pedig – sziklaszilárd bizonyosság ez – *mindenkinek* szüksége van. A tudósnak, kutatónak, egyetemi hallgatónak csakúgy, mint a háziasszonynak, a gyeses anyukának, a kissrácnak, a gimnazistának, a munkától fáradt családfőnek, szóval mindenkinek. Ismerjük, minden könyvtáros ismeri azokat a csúcsetellektüeleket, akik elolvassán a maguk adagját a csúcsetellektüelséghez szükséges munkákból, valami olvasnivalót kérnek: regényt, színes ismeretterjesztést, pornópótlékot, krimet stb. Ismerünk gimnazistákat, akik elolvassán már a kötelezőt, az ajánlottat, az informálisan kötelezőt és ajánlottat is, valami mást keresnek. Nem tudják kitől és mit, csak azt, hogy olvasnának még valami érdekeset, kötetlenül, szabadon, magukat mintegy „elengedve”. Pontosan úgy, ahogyan a kijelölt és mindenképpen meghallgatni vágyott rádióműsoron túl is bekapcsolják a rádiót, „hátha van valami érdekes”. A nem muszáj anyag, a nem szükséges anyag, a szabad időt eltöltő, szórakoztató, szórakoztatva ismeretterjesztő, lazító, kikapcsoló stb. olvasmányokról van szó. De azokról az ismeretterjesztő művekről is, amelyek a napi élethez, gyerekneveléshez, hobbyhoz, kiskertműveléshez stb. stb. szükségesek. Ezeknek a műveknek tára a családi könyvtár. Ne is menjen oda az, aki nem olvasnivalót, első eligazítást nyújtó, egymással kicserélhető jellegű műveket keres, hanem mást. Azok viszont, akik csak erre éhesek, miért keresgélnek katalógusban, miért alkalmazkodnának az ETO-hoz, miért mennének messzire. Lemennek a közeli, kicsiny családi könyvtárba, és kiválasztanak maguknak valamit estére, másnapra, a szünidőre stb.

A családi könyvtár egy hálózat része, adott esetben ráadásul egy fővárosi hálózaté. Aki nem olvasnivalót akar, az felül a buszra, metróra és elmehet a nagyobb közművelődési könyvtárba, ahol ugyan szintén nem fogja

megkapni a világ könyvtermésének reprezentatív válogatását, ám nagy bizonyossággal megtalálja a magyar és világirodalom klasszikusainak főbb munkáit, a legfőbb tudomány- és ismeretágak tudománytörténeti értékű alapmunkáit és friss termékeit, a faktográfiai tájékoztatást minden tudhatóról. Ezeknek a közművelődési könyvtáraknak, a B típusúaknak közvetlen vonzáskörzetében szintén élnek olyan olvasók, akik ugyancsak olvasnivalót szeretnének, és egyáltalán nem vágnak alapos stúdiumok kedvéért alkalmilag elmerülni a szakrendben, a bibliográfiákban és a katalógusokban. Miért ne elégíthetné ki őket tehát egy „kétfedelű” könyvtár, vagyis egy olyan könyvtár – és ez a rendszer második vonala, szintje –, amelyben van egy családi részleg és van egy „normál” B típusú közművelődési könyvtár szolgáltatásainak legfelső szintjét nyújtó részleg is. Ki az egyikbe, ki a másikba megy, de lehet – természetesen – mindkettőt is használni. Vagyis kikeresni a katalógusból a szakdolgozathoz szükséges néhány könyvet, valamint hozzácsapni egyet-kettőt az olvasnivalókból. A két fedél tulajdonképpen nem két könyvtár egy helyen, egy épületben, egy térben, hanem ugyanannak a könyvtárnak két arca, két részlege. Hasznáról beszélni feleslegesnek tűnik. *Ha elfogadtuk a családi könyvtár modelljét, el kell fogadnunk a kétfedelűt is.* Mert miért kellene megfosztani a családi könyvtár kényelmétől, kedves bájától, kézreos kínálatától azokat, akik nem egy kicsiny könyvtár, hanem egy nagy szomszédságában laknak. Éppen az olvasnivalóért menjenek messzebbre! Elképzelésnek is abszurd. Ugyanaz az olvasó egyik igénytípusával a családi részleghez fordul, ott élvezi a válogatást, a meglepetés örömét, ott ül le, ott olvasgat családias környezetben, a másik igénytípusa kielégítése végett pedig átmegy a könyvtár másik „fedelébe”, itt keres a katalógusban, kutakodik az ETO- és betűrendbe sorolt állományban.

A rendszer harmadik szintjét részint a nagy, A típusú könyvtárak, a kerületközi könyvtárak, részint a központi ellátó szolgálat (KESZ) képezi. Egyikről sem szükséges sokat mondanunk. A nagykönyvtárak maguk igazolják önön létüket. Ebben az összefüggésben egyedül rendszerbeli szerepükről lehetne beszélni. Ez a szerep pedig csak részben tér el a KESZ-étől. A KESZ – annál is inkább, mert egyelőre a kerületközi könyvtárak létrehozásának van a legkisebb esélye –, természetesen azokat az állományrészeket tárolja, amelyeket sem a csa-

ládi, sem a kétfedeles könyvtárak (netán a távolabbi jövőben a nagy kerületköziek sem) nem tartalmazzák. Mert – és eddig erről nem esett szó – az FSZEK hálózat fejlesztési irányelvei nemcsak könyvtármodelleket vázolnak fel, természetesen levonják ezek állomány-építési konzekvenciáit is. Természetesen, mert hisz elsősorban (bár nem kizárólag) állománya különbözteti meg a családi könyvtárat a kétfedelű hagyományos részétől; állománya a B típusút az A típusútól. Ha pedig bizonyos állományrészek már eleve *nem* találhatóak meg az egyik kisebb könyvtármodellben, úgy meg kell hogy legyenek egy másikban, egy nagyobbban. Mozgásuk, lekérésük, az adott helyre szállításuk is megszervezendő. A kerület főkönyvtára, amely legalább kétfedelű könyvtár – saját állományából – kíséri az alacsonyabb szintű könyvtárakat. A KESZ-nek pedig ki kell segítenie a hálózat bármelyik egységét, s ehhez nemcsak állományát és raktárát szervezi meg mintaszerűen, hanem a szállítás, a helybe juttatás feladatát is egyszerűen, gazdaságosan és rugalmasan oldja meg, s ugyanakkor áttekintése van a hálózat teljes, érdemleges állományáról.

Tény, hogy rendszerről, logikus hálózati struktúráról csak akkor beszélhetünk, ha a felsőbb, irányító szervezetek megvannak és működnek. Tény azonban, hogy a rendszer – az említett próbálkozásokkal – alulról kezdett épülni. Ezért is döntött úgy a könyvtár vezetősége, hogy csak óvatosan halad előre újabb családi és kétfedeles könyvtárak létesítésével, s erőit a KESZ működőképességének megteremtésére fordítja, annál is inkább, mert nem rendelkezik a kerületközi könyvtárak felépítéséhez szükséges beruházási eszközökkel. Ezt természetesen kell tartanunk. A rendszer működésének alapfeltétele a KESZ.

Pro és kontra

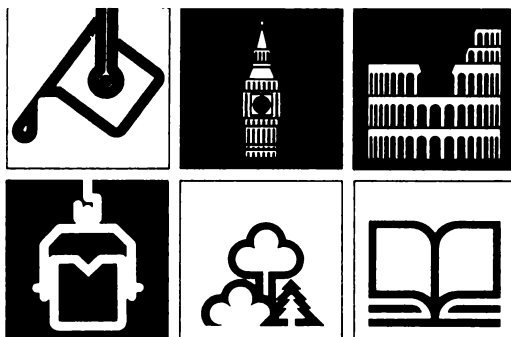
Érdekes, de érthető, hogy a fent – nem minden részrehajlás nélkül – ismertetett koncepció élénk ellenérzéseket, ellenérveket váltott ki. Nemcsak sokfelé tapasztalható indokolatlan, ösztönös ellenkezést, vagy – ami még rosszabb – elnéző mosolygást, de megalapozott, részletezett, indokolt ellenvetéseket is. (Külön érdekesség, hogy ezek nagyobbik részét a „beosztottak”, az FSZEK dolgozói hangoztatták, akiknek nyilván könnyebb, kellemesebb, egyszerűbb lett volna a vezetőség elképzeléseivel

egyétérteni. Ugyancsak érdekes, hogy míg kontra-érv sok van, az új rendszer mellett szóló viszonylag kevesebb. Kevesebb, de talán meggyőzőbb.) Nézzük meg a tipikus állásfoglalások főbbjeit. Az ellenérvek java két csoportba osztható. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek külső szempontok alapján találják aggályosnak a családi könyvtár és a rá épülő szisztéma elterjedését, elterjesztését, a másikba azok, amelyek belső, könyvtári, szakmai érveket hangoztatnak. A súlyosabbak kétségkívül az előbbieket. Egyúttal ezek a kényesebbek, titkolandóbbak is. Mert ha egyszer létjogot, elismertséget, pozitív felhangot nyernek a kicsiny, a családi könyvtárak, amelyeknek nemcsak elegendő, de kívánatos is a 100–200 négyzetméteres alapterület, amelyekbe nem lehet, nem szabad 10–20 ezernél több kötetet elhelyezni, akkor a szorult anyagi helyzetben lévő fenntartók csak tapsolnak. A könyvtárügyet ki lehet pipálni. Nem kell beruházás, nem kell állománygyarapítási keretnövelés stb. Oldja meg a könyvtáros családiasan! Kicsiny helyen, kevés könyvön sok jó ember élélhet. De tapsolhat az olvasó is, hiszen eddig nevelték, igényeit magasabb szintre kívánták felhozni, erőfeszítésekre készítették, most viszont boldog meglepődöttséggel viheti haza kedves „szemetjeit”: a krimiket, a bestsellereket, olcsó, híg olvasmányokat stb. Sőt! A könyvtáros (a rossz, a csapnivaló könyvtáros) is örülhet. (Ilyenként ő is külső „szemponttá” válik.) Hisz nem kell igényesen alakítania állományát. Hisz csak „bele kell kerülnie” az olvasók uszályába. Nem kell Cutter szerint visszaosztania, nem kell az olvasó helyett vagy vele együtt a katalógusban böngésznie. Nem felelős azért, hogy megvan-e valamely könyv, nem kell tudnia, hogy egy adott mű hol található. Nincs tájékoztatás, nincs olvasószolgálat, hiszen az állomány magát tárja fel, magamagáért beszél. Épp csak ott kell lennie, és gyönyörködni az olvasók családias együttesében.

Ugyanezen érvek elmondhatók a kétfedeles (vagyis egyik fedelében családi) könyvtárakkal kapcsolatban is, megtoldva azzal a váddal, hogy óhatatlanul el fog sorvadni a hagyományos fedél. A „mocsár” vonzereje túl nagy. Sokan azt fogják hinni, a családi rész, illetve fedél a könyvtár, a másik valami ettől eltérő, külön tanúsítványokat követelő részleg, esetleg raktár. Különben is, ha már sikerült néhány könyvet kiválasztani a családból, minek akkor a másikba átmenni. Elért művelődési eredmények mennek, mehetnek veszendőbe,

ha a családi részben „lubickoló” olvasók a régebben vállalt erőfeszítésekről is lemondanak, hogy a másik fedélben találják meg az igazán kedvükre való könyvet. De lassan, szinte észrevétlenül „családi aszulin” fog a másik fedél is: romlik a könyvtárosi munkamorál, a kiválasztott kevesekért, akik ellenállva a családi rész csábításainak, mégiscsak elmennek a másik fedélbe, igazán kár a régi, heroikus vállalásokat teljesíteni. Romlás, züllés, lógás „bűzös lehe” fog áradni a családi könyvtárból, megfertőzve a „rendes” könyvtárat is. A fenntartók pedig felvethetik: minek ide kétfedelű könyvtár, nem lenne-e elegendő egy családi is?

A fenti gondolatmenetek, érvek még sokáig folytathatók. Térjünk át azonban az ellenérvek másik csoportjára, a belső, szakmai jellegűekre! Ősi, soha kétségbe nem vont könyvtártani igazság, hogy a könyvtár dokumentumállománya rendezett, szervezett, visszakereshetővé tett szerves egység. Ha ez könyvek (és egyéb dokumentumok) rendezetlen halmazává válik, nem érdemli meg a könyvtár nevet. Márpedig a családi könyvtárban ez történik. Könyvhalmozatokat kínál, rendezetlen halmazokat, egy-egy címszóval, jelszóval ellátva. Más! A könyvtár értékek őrzője és szétsugárzója. Az olvasói igények jó része nem éppen az örökkévalóság jegyében fogant értékekhez igazodik. Persze, hogy ki kell elégíteni őket, de csak módjával. Úgy, hogy közben emeljük az olvasók igény szintjét. Rá kell szoktatni őket a minőség kedvelésére. Egy kicsit mindig többet (és ezzel mást) kell adni nekik, mint amit kérnek, hogy legközelebb már ezt kérjék. Azután megint emelhető a mérce. De addig is! A könyvtár legyen az értékek, értékes művek tára, amelyen legfeljebb ideiglenesen, átmenetileg viselhetők el szeplők, az alantabb igények kedvéért beszerzett, kérdéses értékű művek. Az igazi, a standard állomány értékén nem változtat, ha – egyelőre – kevesen használják, kölcsönzik, olvassák. Ez akkor is nevel és emel, ha nem veszik kézbe. A könyvek gerince is sugározza az információt, a szilárd értékrendet. Óhatatlanul megakad rajtuk a szem, és a gyanútlan, valami selejttest kereső olvasó önkéntelenül is megtanulja, hogy kik a legnagyobb írói a világirodalomnak, kik a legnagyobb biológusok, kik írtak legfrissebben, leghitelesebben a magyar történelemről stb. Megint más! Vannak művek, amelyek pótolhatók. Ha munkástárgyú, ha nőkről szóló, ha az ifjúság problémáit bogozó (stb. stb.) könyvet keresek, tulajdonképpen teljesen mindegy, hogy melyik szerző melyik

művet olvasom, a lényeg, hogy arról szóljon, ami épp érdekel (és mennyivel inkább így van ez a szakirodalom esetében, pláne, ha bekalkuláljuk, hogy újabban azonos témáról, nagyjából azonos szinten-szinvonalon egyre több könyv jelenik meg, és az azután igazán érdemes lehet, hogy a középiskolások számára is érthető, terjedelmileg a húsz ívet el nem érő Krúdy-kismonográfiaik sorából az újabban megjelentek közül a *Boriét*, *Fülöp Lászlóét*, *Czére Béláét* vagy a kissé régebbi *Szabó Edefélet* veszem kézbe). Igen ám, de – tudható – sohasem azok a művek az igazán értékesek, amelyek egymással pótolhatók; a szép- és szakirodalomban egyaránt a legfontosabb, legértékesebb munkák azok, amelyek *egyediek*, a jó, érdemi olvasó-használó pedig az, aki éppen *azt* a könyvet kéri, és aki nem éri be pótlással, inkább vár kiválasztottjára. Tehát az igazi könyvtár nem az, amelyik valamiről valamit (és valamilyent) tud adni, ahonnan nem mennek el üres kézzel, mert a keresett mű helyett protézisművet kaptak az olvasók, hanem az, amelyik *azt* a könyvet tudja adni, amit az olvasó kért, amely éppen arra az igényre válaszol, amellyel hozzá fordultak. A szakmai ellenérveket sem akarjuk teljességükben felsorolni, mindössze egyet említünk meg: a családi könyvtárból a legjobb akarattal sem mondhatja meg a könyvtáros, ez vagy az a mű egyáltalán megvan-e, és ha igen, hol található. Legfeljebb csak rámutathat a polcokra: ha ilyen vagy olyan regényt keres, ezen és azon a polcon próbálja meg keresgélni. Nos, ez a szituáció „rendes” könyvtárban soha nem állhat elő: lehet, hogy a keresett könyvet nem tudja a könyvtáros kézbe adni, de azért nem, mert vagy be sem szerezte, vagy mert kikölcsönözték, s nem azért, mert nem találja.

Így az ellenérvek. Ám mit lehet velük szemben felsorakoztatni? Említettem, nem sokat.

Az első érvcsoport ellenében talán azt, hogy biz' a fenntartókat nemigen készítette lépésre eddig (még sokkal jobb gazdasági helyzetben sem) a könyvtárak szűkössége, zsúfoltsága, rossz felszereltsége, alacsony beszerzési kerete stb. Vajon, ha nem alakulnak át családi könyvtárakká a kisdied fiókok, akkor mindjárt kinyílnak a fenntartói pénztárcák? És ami az olvasókat illeti! Vajon a könyvtárak tájékoztatási, nevelési erényeiért jártak oda legtöbben? Vajon nem inkább olvasnivalót kerestek-e eddig is, csakhogy „ingerszegény” keretek közt lelték fel azt? És a könyvtáros? Ha lógni akart, vajon nem lóghatott-e? És a családi könyvtárban vajon nem lesz-e, nincs-e több dolga, sőt nehezebb, igényesebb munkája? A másik érvcsoport ellenében pedig talán így lehetne érvelni: avagy nem rend-e a tematikus rend? Avagy nem sugározza-e az információt az eddig szinte észrevehetetlenül, láthatatlanul megbújó könyvsorok új rendbe állítása? Nem kerülnek-e elő és előtérbe olyan könyvek, amelyek eddig fedve, rejtve, dugva voltak a raktári rendben, soha nem feltalálhatóan? (Kivált, ha a nem ritka szakozási hibákra is gondolunk, vagy arra, hogy egy-egy szépirodalmi műnek mennyi rétege, szintje, csábító oldala van.) És vajon olyan biztos-e, hogy akár a legmagasabbrendű művek is pótolhatatlanok? Még *Babits Mihály*, *Szerb Antal* sem olvasta el az egész világirodalmat. Másoknak erre még sokkal kisebb az esélyük. A világirodalmi művek egyik vagy másik kisebb-nagyobb csoportja közt pedig igazán nincs értékkülönbség. Nem mindegy-e, akár az örökkévalóság és a legmagasabb esztétikai értékek szempontjából is, ha valaki *Dosztojevszkij*nek egyik vagy másik remekét olvassa el? Ha *Balzac*tól nem ezt a tíz művet, hanem azt a másik tízet?

De persze nem ezek az igazi ellenérvék. Az igazi, a döntő kérdés másképpen vetődik fel. Így: van, bizonyíthatóan van olyan olvasó, s nem is kevés, aki olvasnivalóért megy a könyvtárba (nem feltétlenül olcsó, híg olvasnivalóért, de feltétlenül olyanért, amellyel kapcsolatban nincsenek konkrét és abszolút megkötései); ennek az olvasónak az olvasnivalót úgy kell kínálni, ahogy azt keresi. Vannak akik meghatározott műveket keresnek, céltudatosan olvasnak; nekik nagyobb könyvtárba kellett menniük mindenkor, nagyobb könyvtárba kell menniük akkor is, ha nincsenek családi könyvtárak, mert ezek az igények ugyanúgy nem elégíthetők ki negyvenzer kötetből, mint húszezerből. Az első típusba tartozó olvasónak

viszont hiábavaló kín és gyötrelme a keresés – a negyvenzerből. A gyanútlanabbak számára pedig örök csalódás, ha azt hiszik, hogy negyvenzer kötetben megtalálhatják a filozófiatörténet összes klasszikusát, a világirodalom minden nagyságát és ráadásul a legjobb Basic nyelvvel foglalkozó friss kötetet, valamint az éppen menő krimi és irodalmi szenzációt is.

Az ellenérvékhez még egyet, egy utolsót: a rendszer bizonyos pontjai támadhatatlannak tűnnek. KESZ-re akkor is szükség van, szükség lenne, ha mi sem változna, változott volna az FSZEK-ban. Érvelni emellett fölösleges: az ellátás szükségletei és a gazdasági kényszer egyaránt feléje visz. A kétfedelű könyvtár szintén nem kínál igazi támadási felületet. Azt teszi, ami eddig is feladata volt minden nagyobb, mondjuk B típusú könyvtárnak, ám egy bizonyos vonatkozásban határozott előnyöket kínál olvasói igen jelentős hányadának. Pluszt ad és nem minusz. Többet és nem kevesebbet. A legtöbb kérdőjel az egyfedeles, vagyis a családi könyvtár mögött áll. Vele kapcsolatban a fentiekben túlmenően azt kell megfontolni, hogy adott keretek közt, adott lehetőségeken belül ő is többet ad (tálalásban, környezeti értékekben, olvasókhöz barátságos mivoltában, hangulatában stb.), mint egy hasonló feltételek közt működő hagyományos formájú. És amit ad, azt őszintén, hamis illúziók keltése nélkül adja. A legegyszerűbb, legközvetlenebb, legmagátólértetődőbb módon.

„Szürke minden teória...”

E sorok írója igyekezett alaposan szétnézni a családi és kétfedelés könyvtárakban. (A hagyományos típusúakat – úgy véli – régtől ismeri.) Az alábbiakban benyomásairól, tapasztalatairól szeretne beszámolni.

A külsőségek leptek meg leginkább. Jóllehet úgy véltem, inkább csak propagandaszöveg, amit a családi könyvtárak belső megformálásáról regélnek, a látvány azt mutatta, hogy fölöttebb nagy hangsúly esik arra, hogy e könyvtár-típus valóban otthonias benyomásokat keltsen. A polcok közt, az ablakoknál, a terek sarkaiban fotelek, dohányzóasztalkák (persze dohányozni azért tilos, sajnos!). A tér berendezése semmiképp sem hasonlít a szabadpolcos könyvtárak kiválasztóövezeteire, de olvasótermeire sem. Tanulni, dolgozatot írni nem lehet itt (persze szinte mindenütt akad az olvasói munkaövezetnek kicsiny, miniatűr mása, de éppen

nem áll előtérben vagy központban), de üldö-
gelve lapozgatni, beleolvasgatni egy-egy
könyvbe annál inkább. Az embert, mihelyt
maga is leül, nem könyvgerincek veszik körül,
hanem hanyagul (de ravasz hanyagsággal) ki-
állított könyvek, sokuk címlapjával kifelé for-
dítva, vagy címlapjával felfelé. (Persze több
könyv „szabályosan” áll a polcon, de mégis
sokkal több kellett-kínálja magát teljes terje-
delmével, mint általában megszoktuk.) *Kuc-
kók, sarkok, övezetek tagolják a teret, s bennük
a tematikus csoportok afféle önálló hisvilágok-
nak látszanak.* Jóllehet némelyik könyvtárban
csúcspolgalmi időben jártam (így a Vénusz ut-
cai családi könyvtárban, a XX. kerületi fő-
könyvtár családi fedelében stb.), és sokan is
voltak, a közönség valahogy jobban eloszlott,
kisebb társaságok alakulhattak ki. Az általam
megkérdezettek (idősebb hölgyek, kamaszok,
érett férfiak, csitri lányok voltak alkalmi röpin-
terjúim alanyai) álellenséges kérdéseimre azt
felelték, hogy így jobban tetszik nekik a
könyvtár, szabadabban, kellemesebben mo-
zognak benne. Földön heverészni könyvtár-
ban én csak külföldön láttam eddig (különösen
sokan választották ezt a pozitúrát a párizsi
Pompidou centrum hatalmas prézens gyűjte-
ményében), de éppen nem volt zavaró ez a
látvány Pesterzsébeten sem a családi rész gyer-
mekkuckójában vagy tinisarkában. A kétfede-
lű könyvtárakban (a IX. kerületben, a Kertész
utcaiban stb.) különösen feltűnő volt a családi
részre jellemző fészekmelegség, bensőséges-
ség. Ám, ha tetszett is, nem ezt tartottam, ma
sem ezt tartom a családi könyvtár lényegének.
A tematikus részeket vizslattam, azok könyv-
lómányát méricskéltem. Nemigen hasonlítottak
egymásra. Tematikus rendet felállítani lát-
szólag könnyű, címszavakat találni hozzá még
könnyebb, a próba azonban a kirakott könyve-
ken dől el. Leginkább az volt meglepő, hogy
milyen különböző válfajú, műfajú, minőségű
könyvek férnek el egy-egy ilyen, sokszor talán
alkalmi felírat mögött. Átfedések is vannak
(hogy is ne lennének), a lényeg azonban az,
hogy minden (csaknem minden) könyv joggal
került társaival egy csoportba. Néha szinte iz-
galmas, ahogy egy-egy tartalmában több réte-
gű, sokszínű könyv eddig kevésbé ismert olda-
láról villant fel abban az összefüggésben, amit
a tematikus csoportosítás kínált: klasszikusok
mint izgalmas történetek, netán szexis alkotás-
ok, gyengébb magyar regények mint jó ismer-
retterjesztő munkák, önéletrajzok mint törté-
nelmi források vagy éppen válaszok a „mit

jelent nőnek lenni” kérdésére, képzőművésze-
tinek tűnő albumok a tudomány világa illusztrá-
cióiként, szakkönyvek mint szórakoztató ol-
vasmányok stb. A lehetséges összefüggések
száma végtelennek tűnt, ahogy a korábban
egymástól távolra került könyvek egymásra
találtak. Úgy vélem, sokkal több könyv „adha-
tó el”, ha nem ragaszkodunk mereven az egy-
szer megadott raktári jelzethez, s ezáltal pe-
dáns-szigorúan örökre beosztjuk a könyveket
valamely sülyesztőként is működő raktári cso-
portba. Persze kérdezgettem azt is a jelenle-
vőktől, mit keresnek. Egyetlen esetben (körül-
belül száz megkérdezett közül) kaptam azt a
választ, hogy X. Y. író műveit (X. Y. egyéb-
ként *Simenon* volt). Mindenki csak kódos, álta-
lános válaszokat adott, vagy maga is tematikus
megjelöléssel élt (persze nem mindig a könyv-
tár által kijelölt témákat mondták, esetenként
azok szinonimáit). A statisztikák (még kevés
van belőlük, és természetesen csak rövid időre
vonatkoznak) azt mutatják, hogy egyrészt a
kölcsonzések átlag hetven százaléka a családi
fedélből történik, másrészt, hogy a családi
részbe kitett jelentős munkák jobban forog-
nak, mint a hagyományos fedélben lévők.

A könyvtárosok – pedig a bizonyítás heve
talán ezt diktálná – a kétfedelű könyvtárak
esetében nem igyekeznek eltitkolni, hogy nem
csak családi rész van. Bár jól észrevehetően
elkülönül a két fedél, aki nem olvasnivalóért
jön, hanem valamit keres, kutatni vágy, né-
hány lépésre könnyen megtalálja a neki rendelt
részleget, annak összes ismert kellékével és
szolgáltatásaival. Nekem az is tetszett, hogy a
családi rész mintegy megszűrte az olvasókat.
A hagyományos fedélben szakszerűen mozog-
tak, célirányosan kerestek az „igaziak”, nem
téblábolt ott senki tétova óhajokkal, ködös kí-
vánságokkal, félig-meddig reménytelenül a
zsúfolt, nagyon is tudományos igényességgel
megrakott polcok közt.

Persze kiderült az is, hogy a könyvtárosok
számára a családi könyvtár (vagy fedél) éppen
„nem fenéig tejfel”. A gazdagréteieknél gond-
terheltebb könyvtárosokat ritkán láttam. Szin-
te-szinte már tartalmi elemzésnek vetették alá,
ki tudja hányadszor, a legkülönbözőbb köny-
veket, vajon hová kellene tenniük őket, hová
illenek, hol lenne a legjobb helyük. A huszadik
kerületiek – ők mondták – most jöttek csak rá
igazán, mire is jók az *Új Könyvek* recenziói.
Azokat elolvasva lehet csak megismerkedni
minden könyvvel, eldönteni, hová valók, mi
van bennük, mi van bennük még. Nehéz mun-

ka a családi rész polcainak feltöltése is. Igaz, visszaosztáshoz nem kell figyelni a Cutter-számokat, de ha egy tematikus csoport fogyni kezd – ami hamar megtörténik –, azonnal fel kell tölteni, mégpedig jól, oda való, eleve oda szánt művekkel. Kérdés, mennyiben gondoskodik könyvkiadásunk a választékról; mert a tematikus csoport vonzerejét nem ugyanannak a műnek számos példányban való megléte adja.

Miként a hagyományos könyvtárakban feltehető a családi könyvtár vonásai (tematikus polcok, kiemelések, kiállítások stb.), úgy a családi könyvtárak is viselnek hagyományos „beütéseket”. Van mindegyik családban egy miniatűr, de annál gondosabban kiválogatott kézikönyvtár (ezres nagyságrendben), és akadnak olyan polcok, amelyiken bizony szerzői ábécérendben sorakoznak a könyvek, mindig

feltalálhatóan: a kötelező olvasmányok kisdéd választéka, a legnagyobb klasszikusok parányi kínálata, a keresett 20. századi szerzők művei stb.

Az FSZEK hálózata ma még nem családi, kétfedeles stb. könyvtárak hézagatlan rendszerre, talán soha nem is lesz az. Az átalakulás nyilván nem lehet százszázalékos. (Már csak azért sem, mert vannak, szép számmal, a családinál is kisebb, reménytelenül kicsi könyvtárak, és vannak, amelyekben a használói kör indokolja a hagyományos felállítást.) A stratégiai tartalék, a KESZ is épp hogy csak megszerveződött, indulás előtt áll. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a rendszer csirái életképesek, hajtásai működőképesek és tetszetős.

Vajda Kornél

Olvastam

Király István Kulturális igény és kulturális környezetszennyeződés című, az *Új Forrás* 1986. 4. számában és *A Könyv* első, indító számában (97–98. l.) megjelent cikkében, hogy „A tőkés társadalomban például jobbra csak az iskoláztatáson át ment végbe műveltségemelés. Onnan kikerülve a liberális kultúrakonceptió elveinek megfelelően pusztán magánügy lett már a művelődés. Legföljebb a nyilvánvalóan osztály- és nemzeti érdeket jelentő intézmények ügyét – a múzeumokét és a könyvtárakét érzi magáénak az államhatalom... A gazdagság monopóliuma lesz ezzel a kultúra. A tömegek elszakadnak, távolesnek tőle. Nemcsak a konzumművelődés, az általa adott lélekmérgezés, manipuláció illeszkedik be mint elválasztó ék, de az igényhiány is: az anyagi-pénzügyi megfontolásoktól is növelt érdektelenség. A szocializmusban viszont az alapvető emberi jogok közé tartozik a kulturális is. A létkérdések közé. A gondoskodás róla – az igénykielégítés, igénybresztés és igényfejlesztés – állami kötelesség. S ennek egyik legfőbb előrevívője, valóra váltója a könnyen hozzáférhetőség, olcsóság, ingyenesség: a nem egyszerű áruként történő kezelés. A tömegek és a kultúra kapcsolatát nézve minden vonatkozásban szembeszökően nagyobbak lettek így a szocialista országokban a fejlettségmutatók.

A rendszerváltásban jogosan jelenik meg ez újra lényegi érvként. Meggondolkoztatóan hatnak itt is az egymás mellé kerülő, vitázó adatok. Csehországban például a színházak száma kétszer akkora, mint az NSZK-ban, s háromszor több, mint Ausztriában és Svájcban. Franciaországban 36 moziférfőhely jut ezer lakosra, Bulgáriában 85. Az USA-ban csak a lakosság 10–15%-a látogatja a nyilvános könyvtárakat, a szocialista országokban több mint 25 stb. stb. A tömegek kulturális szintjét jelzik az ilyen mutatók. Ki ezeket lenézi, lenézi egyben a tömegeket is. Nem veszi észre, hogy hatni engedte magára a liberális gondolkodás legfőbb, ártó mérge: a szociális érdektelenséget, a tömegek élete, sorsa iránti közönyt. Az individualizmust.”

Nos! Fogalmam sincs arról, hogy mennyire objektív mutatója a színházak száma egy-egy ország kulturáltságának; azt se tudom, a moziférfőhelyek magas vagy alacsony száma mennyire jellemzi egy adott ország művelődési helyzetét. Egyet viszont biztosan tudok: az az állítás, hogy az Egyesült Államokban „csak a lakosság 10–15%-a látogatja a nyilvános könyvtárakat” egyszerűen nem igaz. Az USA-t sok mindenben elmarasztalhatjuk kulturális téren (oly sok ilyen terület van, hogy nem is fárasztom vele az olvasót), de a könyvtárügy